

КЛАСНА УКРАЇНСЬКА КЛАСИКА

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ВИБРАНІ ТВОРИ

УДК 373.5:821.161.2+821.161.2-3](0,75.3)
ББК 84.4Укр1я721
Л50

Серію «Класна українська класика»
засновано 2010 року

Л50 Леся Українка. Вибрані твори. Посібник-хрестоматія./
Упорядник Щавурський Б. Б. —
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. — 384 с. —
(Серія «Класна українська класика»)

ISBN 978-966-10-0984-3

УДК 373.5:821.161.2+821.161.2-3](0,75.3)
ББК 84.4Укр1я721

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавця.*

ISBN 978-966-10-0989-8 (серія)
ISBN 978-966-10-0984-3

© Щавурський Б.Б.,
упорядкування, 2010
© Навчальна книга – Богдан,
майнові права, 2010

ЛІРИЧНІ ТВОРИ

* * *

До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллеться.

По світі широкому буде та пісня літати,
А з нею надія кохана
Скрізь буде літати, по світі між людьми питати,
Де схована доля незнана?

І, може, зустрінеться пісня моя самотная
У світі з пташками-піснями,
То швидко полине тоді тая гучная згряя
Далеко шляхами-тернами.

Полине за синєє море, полине за гори,
Літатиме в чистому полю,
Здійметься високо-високо в небесні простори
І, може, спітка тую долю.

І, може, тоді завітає та доля жадана
До нашої рідної хати,
До тебе, моя ти Україно мила, кохана,
Моя безталанная мати!

КОЛИСКОВА

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.

Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.

Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Житть — сльози лить.

Сором хилитися,
Долі коритися!
Час твій прийде
З долею битися, —
Сон пропаде...

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

СОНЕТ

Фантазіє! ти сило чарівна,
Що збудувала світ в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зорі,
Що будиш мертвих з вічного їх сна,

Життя даєш холодній хвилі в морі!
Де ти, фантазіє, там радощі й весна.
Тебе вітаючи, фантазіє ясна,
Підводимо чоло, похиленеє в горі.

Фантазіє, богине легкокрила,
Ти світ злотистих мрій для нас відкрила
І землю з ним веселкою з'єднала.

Ти світове з'єднала з таємним,
Якби тебе людська душа не знала,
Було б життя, як темна ніч, сумним.

КОНВАЛІЯ

Росла в гаю конвалія
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким.

Та недовго навітшалась
Конвалія біла, —
І їй рука чоловіча
Віку вкоротила.

Ой понесли конвалію
У високу залу,
Понесла її з собою
Панночка до балу.

Ой на балі веселя
Музиченька грає,
Конвалії та музика
Бідне серце крає.

То ж панночка в веселому
Вальсі закрутилась,
А в конвалії головка
Пов'яла, схилилась.

Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий!

Кассандра
(волає, зібравши всю силу)

Прокинься, Троє!! Смерть іде на тебе!!!

В царськiм дворi та й в iнших будинках спалахують тривожнi свiтла. Еллінське вiйсько хутко сповняє весь майдан i розтiкається в рiзнi боки по вулицях Трої. Незабаром здiймається в мiстi великий лемент, перебiгають через майдан троянцi, безоружнi, в святочнiй одежi; за ними навздогiн збройнi елліни, кого хапаючи, кого вбиваючи. Згодом займається пожежа. Дедалі втікачів і догонців меншає, але частіше з'являються переможці елліни, що женуть списками поперед себе, мов отару, гурти вже полонених і пов'язаних у стяж троянців і троянок, одних заводять у храм, iнших виводять за Скейську браму, iнших примушують сiдати долi на майданi, тодi тiї падають ницьма на землю i голосять. Бранок з Прiамової родини ставлять i садовлять у портику храмовiм, коло Кассандри. Коли заметня потроху втихає, то коло Кассандри вже є Андромаха, Поліксена і ще скiлька жiнок.

Андромаха
(ридає)

Моя дитино! Синоньку єдиний!
Навiщо я тебе на свiт родила!
Розбили!.. Вбили!.. Кинули об камiнь!..

Поліксена

Ой лихо тяжке! Батеньку! Матусю!
Наложницею стане ваша доня!
Iншi жiнки з царської родини
Тепер же ми рабiнями й сконаєм!..
Рабiнями... Далеко на чужинi...

Андромаха
(до Кассандри)

Чого ж мовчиш? Чом смертi не вiщуєш?
Тепер нам смерть була б єдина втiха.

Кассандра
(з страшним спокоєм, якимсь неживим голосом)

Тут є такi, що iншу втiху знайдуть.

Андромаха

Проклiн на тебе!

Кассандра
(як і перше)

Так, проклін на мене,
бо я тепер побачила найгірше.
Троянки у неволі і — живі!
Обходять кросна, розділяють ложе,
дітей годують еллінам на втіху...
Прокляті очі, що таке бачать!

Андромаха

Уста прокляті, що таке кажуть!

Кассандра

Проклін на мене, я мовчать не вмію!

Ведуть у храм пов'язаних троянців з царської родини, між
ними Гелен.

Гелен

(проходячи повз Кассандру)

Радій, Кассандро, ти перемогла!

Кассандра

Ти перемиг. Ти вбив мене сим словом.
Мій розум зламаный, твій піде в світ,
ти ним і переможців переможеш,
а мій погасне вкупі з сим пожаром...

Гелена

(біжить через майдан, за нею Менелай з мечем)

Рятуйте, браття-елліни! Рятуйте!

За віщо він мене скарати хоче?

Зрадливо, силоміць я взята в Трою,

я бранкою нещасною жила,

щодня по ріднім краю сльози ллючи!

Ахейці нерішучо розступаються перед нею, але не відштовхують, коли вона чіпляється за кого з них, намагаючись заховатись під його щитом.

Менелай

Ось кров Парісова на сім мечі
твоєї крові прагне!

Кассандра

Ой Парісе!

Поліксена

Мій братику!

Андромаха

Нещасний!

Гелена

(оточена молодими вояками; раптом згорда)

Чоловіче!

Ти справді хочеш покарати мене?

Чи ти на те пролив се море крові

за честь мою й свою, щоб тут прилюдно
ганьбить її й плямити самохить?

То се такої шани дочекалась

цариця Спарти? Хто ж тепер повірить

цнотливості спартанок, як і цар

свою царицю зрадницею вславив?

(До вояків.)

Чи й ви, спартанці, на таке пристали?

Вояки-спартанці

(що оточують Гелену)

Вона не винна! Богорівна жінка!

Даремне, царю, ти ганьбиш дружину!

Менелай

(до Гелени лагідно)

Пробач мені, — я запальний, ти знаєш...

Гелена

(всміхається і простягає руку)

Я бачу, царю мій, ти не змінився.

Менелай простягає й собі руку до Гелени. Гелена бере його за руку і веде межі ахейськими лавами за Скейську браму на поле; всі розступаються перед нею з гомоном подиву.

Андромаха

Вона цариця знов, а ми — рабині!

Боги, де ж ваша правда?!

Кассандра
Ха-ха-ха!

Одна з троянок
(до другої)

Кассандра засміялась... Ой як страшно!
Від неї сміху я не чула зроду.

Кассандра
(в нестямі, дивлячись, як язики полум'я грають по
царських будівлях)

Сюди, сюди отих квіток огнистих!
Гранати зацвіли! Весільний час!

Чутно за сценою голос старої жінки, він заводить, ридаючи
страшно, немов вис.

Поліксена
(з жахом прислухається)

То наша мати!

Кассандра
То весільна пісня!
Се мати дочок виряджа до шлюбу!
Кассандра все неправду говорила.
Нема руїни! Є життя!.. життя!..

Голос старої жінки розлягається дужче. Раптом його покривав
хряск від падання будови. Заграва пожегу заливає сцену.

Завіса

ЕПІЛОГ

Діється в Елладі через довгий час після руїни Трої. Дім аргоського царя Агамемнона в Мікенах¹ пишню завітчаний знадвору, стежка від дверей до брами вистелена пурпурною тканиною.

На небі громова туча. Блискає часом, але дощу нема.
Цариця Клітемнестра з царським намісником Егістом на-
глядають, як раби й рабині кінчають прикрашати дім.

---

¹ Мікени — ранньоробовласницьке місто-держава на Пелопон-
неському півострові (в Арголіді).

Кроква з тряскотом рушиться, іскри стовпом прискають геть угору, стеля провалюється, і вся хата обертається в кострище. Надходить важка біла хмара, і починає йти сніг. Хутко крізь білий застил сніговий не стає нікого видко, тільки багряна мінлива пляма показує, де пожежа. Згодом багряна пляма гасне, і коли сніг рідшає, то видко чорну пожарину, що димує і сичить од вогкості. Матері Лукашевої і дітей Килининих та клунків з добром уже не видко. Крізь сніг мріє недопалений оборіг, віз та дещо з хліборобського начиння.

К и л и н а

(з останнім клунком у руках, сіпає Лукаша за рукав)

Лукашу!.. Ані руш! Чи остовпів?
Хоч би поміг мені носити клунки!

Л у к а ш

Та вже ж ви повиносили всі злидні.

К и л и н а

Бийся по губі! Що се ти говориш?

Л у к а ш

(сміється тихим, дивним сміхом)

Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш...
Тепер я мудрий став...

К и л и н а

(злякана)

Ой, чоловіче,
щось ти таке говориш... я боюся!

Л у к а ш

Чого боятися? Дурня не боялась,
а мудрого боїшся?

К и л и н а

Лукашуню,
ходімо на село!

Л у к а ш

Я не піду.

Я з лісу не піду. Я в лісі буду.

К и л и н а

Чого ж ти тут робитимеш?

Лукаш
А треба
все щось робити?
Килина
Як же маєм жити?
Лукаш
А треба жити?

Килина
Пробі, чоловіче,
чи вже в голову зайшов, чи що?
То так тобі з переляку зробилось.
Ходімо на село, закликаю бабу, —
тра вилляти переполох!

(Тягне його за руку.)

Лукаш
(дивиться на неї з легковажною усмішкою)

А хто ж тут
недогарків отих глядіти буде?
(Показує на віз і начиння.)

Килина
(господарно)

Ой правда, правда, ще порозтягають!
Аби довідалися, що горіло,
то й набіжать з села людиська тії!
То вже хіба постій тут, Лукашуню.
Я побіжу, десь коней попрошу, —
бо наші ж геть у стайні попеклися! —
то зберемо на віз та й завеземо
десь до родини твеї, може, пустять...
Ой горе! Якось треба рятуватись...

Останні слова промовляє, вже біжучи до лісу. Лукаш про-
джає її тихим сміхом. Незабаром її не стає видко.

Від лісу наближається якась висока жіноча постать у білій
додільній сорочці і в білій, зав'язаній по-старосвітському,
намітці. Вона йде, хитаючись, наче од вітру валиться, часом
спиняється і низько нахиляється, немов шукаючи чогось. Коли
надходить ближче і спиняється біля ожинових кущів, що рос-
туть недалеко від пожарища, то випростується, і тоді видно її
змарніле обличчя, подібне до Лукашевого.

Лукаш

Хто ти? Що ти тут робиш?

Постать

Я — загублена Доля.

Завела мене в дебрі

нерозумна сваволя.

А тепер я блукаю

наче морок по гаю,

низько припадаю, стежечки шукаю

до минулого раю.

Ой уже ж тая стежка

білим снігом припала...

Ой уже ж я в сих дебрях

десь навіки пропала!..

Лукаш

Уломи ж, моя, Доле,

хоч отую ожину,

щоб собі промести, по снігу провести

хоч маленьку стежину!

Доля

Ой колись я навесні

тут по гаю ходила,

по стежках на признаку

дивоцвіти садила.

Ти стоптав дивоцвіти

без ваги попід ноги...

Скрізь терни-байраки, та й нема признаки,

де шукати дороги.

Лукаш

Прогорни, моя Доле,

хоч руками долинку,

чи не знайдеш під снігом

з дивоцвіту стеблинку.

Доля

Похололи вже руки,

що й пучками не рушу...

Ой тепер я плачу, бо вже чую й бачу,
що загинути мушу.
(Застогнавши, рушає.)

Лукаш
(простягаючи руки до неї)
Ой скажи, дай пораду,
як прожити без долі!

Доля
(показує на землю в нього під ногами)
Як одрізана гілка,
що валяється долі!
(Іде, хилляючись, і зникає в снігах.)

Лукаш нахиляється до того місця, що показала Доля, знаходить вербову сопілку, що був кинув, бере її до рук і йде по білій галяві до берези. Сідає під посивілим від снігу довгим віттям і крутить в руках сопілочку, часом усміхаючись, як дитина. Легка, біла, прозора постать, що з обличчя нагадує Мавку, з'являється з-за берези і схиляється над Лукашем.

Постать Мавки

Заграй, заграй, дай голос мому серцю!
Воно ж одно лишилося від мене.

Лукаш
Се ти?.. Ти упирицею прийшла,
щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай!
(Розкриває груди.)

Живи моєю кров'ю! Так і треба,
бо я тебе занапастив...

Мавка

Ні, милий,
ти душу дав мені, як гострий ніж
дає вербовій тихій гілці голос.

Лукаш
Я душу дав тобі? А тіло збавив!
Бо що ж тепера з тебе? Тінь! Мара!
(З невимовною тугою дивиться на неї.)

Мавка

О, не журися за тіло!

Ясним, вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло.

Легкий, пухкий попілець
ляже, вернувшись, в рідну землю,
вкупі з водою там зростить вербицю, —
стане початком тоді мій кінець.

Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радоці й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.

Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх.

Я їм тоді проспівую
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю..

Грай же, коханий, благаю!

Лукаш починає грати. Спочатку гра його сумна, як зимовий вітер, як жаль про щось загублене і незабутнє, але хутко переможний спів кохання покриває тугу. Як міниться музика, так міниться зима навколо: береза шелестить кучерявим листом, весняні гуки озиваються в заквітлім гаю, тьмянний зимовий день змінюється в ясну, місячну весняну ніч. Мавка спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці. Лукаш кидається до неї з покликком щастя.

Вітер збиває білий цвіт з дерев. Цвіт лине, лине, і закриває закохану пару, далі переходить у густу сніговицю. Коли вона трохи ущухла, видно знов зимовий краєвид, з важким навісом снігу на вітах дерев. Лукаш сидить сам, прихилившись до берези, з сопілкою в руках, очі йому заплющені, на устах застиг щасливий усміх. Він сидить без руху. Сніг шапкою наліг йому на голову, запоротив усю постать і падає, падає без кінця...

[25 липня 1911 р.]

ЗМІСТ

«Геній в умовах заблокованої літератури...» 4

Ліричні твори

«До тебе, Україно, наша бездоляная мати...»	12
Колискова	12
Сонет	13
Конвалія	14
Contra spem spero!	15
«Коли втомлюся я життям щоденним...»	16
Мій шлях	18
До мого фортепіано	19
Досвітні огні	20
Надія	21
На роковини Шевченка	21
«Прощай, Волинь! прощай, рідний куточок!...»	22
«Красо України, Подолля!...»	23
«Вже сонечко в море сіда...»	24
Тиша морська	24
Бахчисарай	25
«На зеленому горбочку...»	26
«Літо краснее минуло...»	26
«Мамо, іде вже зима...»	27
Вишеньки	28
«Стояла я і слухала весну...»	29
«Хотіла б я піснею стати...»	29
Перемога	29
До музи	30
Давня весна	31
«І все-таки до тебе думка лине...»	32
До товаришів	32
«О, знаю я, багато ще промчить...»	33
Fiat pox!	34
«Ой палка ти була, моя пісне!...»	36
«Слово, чому ти не твердая криця...»	37
«Як дитиною, бувало...»	37
На столітній ювілей української літератури	38

«Так... в кожній країні є спогади раю!...»	39
«Як я люблю оці години праці...»	40
«Твої листи завжди пахнуть зов'язалими трояндами...» .	42
«Все, все покинуть, до тебе полинуть...»	43
«Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти...»	43
«Завжди терновий вінець...»	44
«Де поділися ви, голоснії слова...»	45
«Хотіла б я уплисти за водою...»	46
«Уста говорять: «він навіки згинув!...»	47
Дим	48
Напис в руїні	51
«І ти колись боролась, мов Ізраїль...»	52
«Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе тужила...»	55
Пророк	55
«Хто вам сказав, що я слабка...»	56

Поєми та драми

Давня казка	58
Кассандра	85
Одержима	179
Бояриня	202
Лісова пісня	262

Літературно-критичні матеріали

Хронологія життя і творчості Лесі Українки.....	354
Літературно-критичні матеріали	357

Навчальне видання

Серія «Класна українська класика»

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Вибрані твори

Посібник-хрестоматія

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактори *Ганна Осадко, Тетяна Риженко*
Художник *Ростислав Крамар*
Комп'ютерна верстка *Ірини Демків*

Підписано до друку 11.04.2010. Формат 84×108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 39. Умовн. фарбо-відб. 39.
Обл.-вид. арк. 15,38.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
E-mail: publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 9789661009843

